

פשט הסוגיה בשבת כג ע"ב – בדעה שקידוש על היין דאורייתא

איתא בשבת כג ע"ב: "אמר רבא: פשיטא לי, נר ביתו ונר חנוכה – נר ביתו עדיף, משום שלום ביתו. נר ביתו וקידוש היום – נר ביתו עדיף, משום שלום ביתו. בעי רבא: נר חנוכה וקידוש היום מהו, קידוש היום עדיף דתדיר, או דלמא נר חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא? בתר דאיבעיא הדר פשטה, נר חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא".
ידועה דעתם של רש"י ועוד ראשונים שקידוש על היין הוא מדאורייתא. הגמרא בנוזיר ג ע"ב מביאה, שלר' שמעון הכתוב "מיין ושכר יזיר" (במ"ו ג) בא לאסור יין מצווה כיון הרשות. וממשיכה הגמרא: "מאי היא, קדושתא ואבדלתא, הרי מושבע ועומד עליו מהר סיני, אלא כי הא דאמר רבה שבועה שאשתה וחזר ואמר הריני נזיר, אתיא נזירות חיילא על שבועה" וכו'. רש"י שם מבאר מהו מושבע ועומד מהר סיני: "דכתיב זכור את יום השבת לקדשו, זוכרהו על היין. אין לי אלא בכניסתו, ביציאתו מנין? ת"ל... וק"ל דנשבע לבטל את המצוה פטור, דלא אתיא שבועה ומבטלה מצוה". יוצא לפי זה, שרש"י סובר שקידוש על היין מדאורייתא הוא.

מין החיד"א (בי"ש הגדולים, מערכת גדולים, אות ש) מביא בשם הרב "יד מלאכי", שהדברים במסכת נזיר אינם משל רש"י, וכך גם מובא בגליון הש"ס (נזיר ב ע"א). לעומתם, "שדי חמד" (כללי הפוסקים, סימן ח, אות ה) מוכיח מדברי מרן ב"כסף משנה", שהפירוש בנוזיר מרש"י הוא. בלי להיכנס לשאלה בדבר זהותו של המפרש בנוזיר, ברור שדעתו של רש"י היא שקידוש על היין הוא דאורייתא, כי כך מובא גם בספר "הפרדס" לרש"י, עמ' כח (דף ז ע"א בדפוס ראשון קונסטאנדינה), וכן מובא בספר "הפרדס הגדול" סימן קיב (וראה עוד: רש"י לברכות כ ע"ב, ד"ה זכור את יום השבת לקדשו; רש"י לשבועות כ ע"ב, ד"ה כדרב אדא; תוס' רי"ד לפסחים קו ע"א בשם רש"י; ספר "המכריע" לרבנו ישעיה הראשון, סימן עא, בשם רש"י). הדעה שקידוש על היין הוא דאורייתא מובאת גם בתוס' פסחים קו ע"א בתירוץ השני. וראה גם תוס' בשבועות דף כ ע"ב, ד"ה נשים, בסוף דבריו. (וראה: שאגת אריה, סימן ס, שמביא שזו גם דעתו של ראב"ן, וראה עוד בעניין זה בשו"ת חזון עובדיה, ח"א, עמ' כו).

מן התוס' בסוגייתנו – שבת כג ע"ב, ד"ה הדר פשטה נר חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא – עולה שרבא פשט בעייתו שר חנוכה דוחה קידוש גם במקרה שאין לו לא יין ולא פת, ואין אפשרות לקיים מצוות קידוש אפי' בפת. דעה זו, שר חנוכה עדיף מקידוש גם בשאינו יכול לקיים מצוות קידוש אפי' בפת, משתמעת גם מדברי המאירי על הסוגיה, וזה לשונו: "וכן נר ביתו וקידוש היום שאין לו יין ולא פת הראוי לקדש עליו עכ"ז נר ביתו עדיף. אבל נר חנוכה וקידוש היום, נר חנוכה קודם, משום פרסומי ניסא".
לשיטה זו מתעוררת שאלה: היאך תדחה מצוות פרסומי ניסא שהיא מצווה מדרבנן את קידוש היום שהוא מצווה מדאורייתא.

בירחון "האוהל" (טבת תשל"ג, שנה יט, חוברת מז) מיישב הגר"י קנייבסקי זצ"ל את השאלה הזו. הוא אומר: כיוון שהנידון כאן, או נר שבת ונר חנוכה קודם לקידוש היום, הוא לעניין מה להכין מבעוד יום, דאז אפילו אי נמנע מלקנות קידוש היום אינו כמבטל מצוות עשה דאורייתא, אלא כמכניס עצמו לאונס קודם חלות המצווה, שפיר יש כוח ביד חכמים להורות לאדם שיקנה נר שבת ונר חנוכה ולא יין לקידוש, בייחוד כשהחיוב שלהם חל ראשון, שהרי מצוות הדלקתן הוא סמוך לחשכה קודם השבת. (ובייחוד לשיטת הרמב"ם ז"ל, דגם מצוות דרבנן הן מדאורייתא ד"לא תסור", והא דקולי טובא מדאורייתא אינו אלא מפני שהם אמרו והם אמרו, וכך הייתה תקנתם, והכא משום שלום בית ופרסומי ניסא אקדמינהו רבנן, ובתר שחיבו חכמים כבר היו זה וזה דאורייתא). ובכן הורו חכמים לקנות מה שחיבו בו בא קודם.

מהסברו זה של הגר"י קנייבסקי זצ"ל יוצא שיש כאן שאלה של אין מעבירין על המצוות, ומצווה הבאה לידך אל תחמיצנה. מצוות נר חנוכה באה לפני שנכנס לחיוב קידוש, ולכן יש כוח בידי חכמים להורות לקנות תחילה נר חנוכה שחיבו בו חל ראשון. ותשובה מעין זו מצאתי גם בשו"ת "יהודה יעלה" (מהרי"א), ח"א, תשובה שי, אלא שהרב שלמה סלובטיצקי בספרו "מעלות לשלמה" (ת"א, תשי"ד), עמ' לב, שואל על תשובה זו של הרב "יהודה יעלה": "...לכאורה תירוצו תמוה, דאם שייך כאן הכלל של אין מעבירין על המצוות, מדוע הסתפקה הגמרא אם קידוש עדיף או נר חנוכה עדיף, וכן מדוע צריך להגיע לטעם של פרסומי ניסא עדיף, תיפוק ליה משום דאין מעבירין על המצוות".

תשובה אחרת לשאלה היאך דוחה מצווה דרבנן את מצוות הקידוש שהיא דאורייתא מובאת ע"י הרה"ג יצחק יוסף שליט"א בספרו "ילקוט יוסף", ח"ד (שבת א), עמ' רלו בהערה. וזה לשונו: "אשר על כן צריך לומר, שגדול כח פרסומי ניסא שדוחה אף מצוות קידוש על היין, וכשם שמצאנו שיש כח ביד חכמים לבטל מצוות עשה מן התורה בשב ואל תעשה, מכח גזירת חכמים, כמו שאמרו כן לענין תקיעת שופר בראש השנה שחל להיות בשבת, כך יש כוח בידי חכמים לעקור מצוות קידוש משום פרסומי ניסא, ומצינו כעין זה בגמרא בברכות (מז ע"ב) ברבי אליעזר ששיחרר את עבדו להשלימו למנין עשרה לתפילה, וכתב שם הרא"ש דאף שכל הדברים שבקדושה הנאמרים בעשרה אינו אלא מדרבנן, ומה שלמדו כן מקרא ד'ונקדשתי בתוך בני ישראל' וגוי' אינו אלא אסמכתא בעלמא, מכל מקום משום מצוה דרבים ביטל רבי אליעזר מצוה זו, ושחרר את עבדו. וכן יש לדמות דבר זה למה שאנו נוהגים לברך על הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת, ואף שלדעת הרמב"ם ומרן ז"ל אין לברך על מנהג, וכל עיקר הדלקת נרות חנוכה אינו אלא מנהג שהוזכר בראשונים, עם כל זה נהגו לברך על הדלקת נרות חנוכה שבבית הכנסת, ועל כרחק דהאי טעמא משום גדול כח פרסומי ניסא שמברכים על מנהג. ואם כן הוא הדין לענין זה". והנה כל הדוגמאות המובאות בדברי הרב הנ"ל שליט"א לא נפקו מידי קושיה. אשר להוכחתו מביטול מצוות עשה של תקיעת שופר בר"ה שחל להיות בשבת, הטעם שם הוא שאם נקיים מצוות עשה דאורייתא של תקיעת שופר, נכנסים לחשש עברה על איסור דרבנן, וכמו שהגמרא בעצמה אומרת שם בר"ה כט ע"ב: "מדאורייתא מישרא שרי, ורבנן הוא דגזור... גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל הבקי ללמוד ויעבירונו ד' אמות ברה"ר". ובשו"ת התשב"ץ, ח"ב, תשובה קצז, הרחיב עניין זה, וזה לשונו: "והקושיא הגדולה אשר בזה היא איך חכמים ז"ל מבטלין מפני גזירתם מצוות עשה של תורה, כבר הקשו בגמרא בפי' האשה רבה ביבמות (צ ע"ב) ואמרו וכי מתנין ב"ד לעקור דבר מן התורה. ותירצו שב ואל תעשה שאני, שהתורה נתנה רשות לחכמים לעשות סייג לתורה.

ואם מצוה אחת תבטל מוטב שתבטל מאליה ולא יבואו העם לידי חילול שבת בידיים".
שונה הוא הדבר בנידון דידן. אם נאמר שקידוש הוא דאורייתא ונר חנוכה הוא דרבנן,
מה ראו חז"ל לבטל מצווה חיובית דאורייתא בשביל לקיים מצווה חיובית אחרת דרבנן.
סמך לדחייה זו שלנו יש ב"חידושי אנשי שם" על הר"ן, וזה לשונו: "וא"ת מאי קושיא
(היכי דחי דרבנן דאורייתא), אפילו תימא קידוש על הכוס דאורייתא, יש כוח לחכמים
לעקור דבר תורה בשב ואל תעשה, וי"ל דלא אמרינן לעקור בשב ואל תעשה, ורק היכא
שאם לא נעקר דבר תורה בשו"ת יעקר דברי חכמים בקום ועשה, ומוטב לעקור ד"ת
בשו"ת, מלעקור דברי חכמים בקום ועשה, אבל הכא עד שנעקור דבר תורה בשב ואל
תעשה נעקור דבר דדבריהם בשב ואל תעשה".

ולהוכחה השנייה, מההיא דר' אליעזר ששיחרר עבדו להשלימו למניין עשרה (ברכות
מו ע"ב), הרב הגאון בעל "ילקוט יוסף" עצמו אסתפקא ליה מילתא, כי הר"ן בפרק
השולח (גיטין לח ע"ב, ד"ה כל המשחרר עבדו עובר בעשה), סובר שזה אינו עשה גמור,
שאם הוא עשה גמור, היכי דחינן עשה שבתורה (של "לעולם בהם תעבדו") משום האי
מצווה של השלמת עשרה למניין שהיא מדרבנן (ואסמכוהו אקרא דיונקדשתי בתוך בני
ישראל, ראה הרא"ש על הסוגיה שם). ובחידושי הריטב"א לגיטין שם צוין במפורש
שאיסורא של "לעולם בהם תעבדו" הוא איסור דרבנן, וסמך ליה לקרא. ויותר מכך
במחלוקת שבין ר' עקיבא ור' ישמעאל בסוטה ג ע"ב, אם "לעולם בהם תעבדו" רשות או
חובה, שר' עקיבא סובר חובה ור' ישמעאל סובר רשות, הריטב"א מחדש שגם ר' עקיבא
שאומו חובה, חובה מדרבנן קאמר, עיי"ש. אך גם אם נאמר שר' עקיבא חובה דאורייתא
קאמר, וקי"ל שהלכה כר' עקיבא מחברו, נקט הר"ן כאן כדעת ר' ישמעאל, משום שר'
אליעזר עשה מעשה כדעתו של ר' ישמעאל בזה ששיחרר את עבדו, וידוע שאין הלכה כר'
עקיבא מחבריו (ראה בהרחבה דיון על זה ב"ביע אומר" ח"א, או"ח, סימן כח, אות ז).
וראיתי סיעתא לכך. הר"ן (גיטין מ ע"א) מביא שהאומר בשעת מיתתו פלונית שפחתי
עשתה לי קורת רוח אל ישתעבדו בה, כופין את היורשים לשחררה. ועל זה אומר הרב
ברוך אפשטיין ב"תורה תמימה" (פרשת בהר, אות רמג): "ואם נימא דמצות עשה גמורה
היא, קשה האיך עוקרין מצות עשה דאורייתא משום מצוה לקיים דברי המת דהוי רק
דרבנן, אלא ודאי כמש"כ הר"ן דלאו מצות עשה גמורה היא" וכו'.

מכל זה עולה, שאין הוכחה מכאן לדחיית מצוות עשה דאורייתא בשביל מצווה דרבנן.
נתייחס להוכחה השלישית המובאת ב"ילקוט יוסף" הנ"ל, מההיא דנהגו לברך על
הדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת אף שכל עיקר ההדלקה בביהכ"ס הוא מנהג, וידוע
שליטת הרמב"ם ומרן שו"ע אין מברכין על מנהג. הנה הריב"ש בתשובה קיא מביא את
השאלה, האם אין בברכה שמברכים על נרות חנוכה בביהכ"ס משום ברכה לבטלה,
שהרי כל אחד מישראל חייב במצוות נר חנוכה בביתו, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה
ימכור כסותו, יען המצווה חביבה, ואם כן כל אחד חייב להדליק ולברך בביתו ואינו יוצא
בהדלקה שבביהכ"ס וכו', עיי"ש. והריב"ש מיישב שיש לחלק בין מנהג קל כמו של ערבה,
שאינו אלא חבטה בעלמא, ועל מנהג כזה אין לברך (וכמו שמובא בסוכה מד ע"ב, "חביט
חביט ולא בריד"), ובין מנהג חשוב כפרסומי ניסא של נר חנוכה שיש לברך. וכך, הוא
מביא, נהגו לברך על ההלל של ר"ח, אע"פ שאינו אלא מנהג. יישוב זה של הריב"ש הוא
טוב לשיטת ר"ת (תוס' סוכה מד ע"ב, ד"ה כאן במקדש; תוס' ברכות יד ע"א, ד"ה ימים;
תוס' תענית כח ע"ב, ד"ה אמר; ועוד), שהריב"ש אזיל לדעתיה, שעל מנהג חשוב
מברכים, אך לשיטת הרמב"ם (הלכות ברכות פ"א, ה"ז; וכן בהלכות חנוכה פ"ג, ה"ז)

וכן לדעת מרן שו"ע (סימן תכב ס"ב) ומרן החיד"א (בשו"ת "חיים שאל", סימן צט) ועוד, שאין מברכים על מנהג אפי' חשוב, נשארנו עדיין בשאלה.

והנה מרן ב"י עצמו, דס"ל דעל מנהג לא מברכין, מביא ב"י, סימן תרעא, כך: "ומ"ש שמניחין נר חנוכה בבהכ"ס נראה שתיקנו כן מפני האורחים שאין להם בית להדליק, כמו שתיקנו קידוש בבהכ"ס משום אורחים דאכלו ושתו בבי כנישתא, וכ"כ הכלבו, וכתב טעם אחר שהוא כדי לפרסם הנס בפני כל העם ולסדר הברכות לפניהם, לפי שיש בזה פרסום גדול לש"י וקידוש שמו כשמברכין אותו במקהלות" וכו'. וכן פסק מרן להלכה בשו"ע או"ח סימן תרעא ס"א. הנה כי כן נמצאנו למדים, שגם מרן השו"ע, שנקט כהרמב"ם שאין לברך על מנהג, פוסק שיש לברך על נר חנוכה בבהכ"ס מאותם טעמים שבגללם תיקנו הדלקת נרות חנוכה בברכה בכל בית ובית, דהיינו פרסומי ניסא וקידוש שמו של השם יתברך. ובביאור הגר"א לשו"ע או"ח סימן תרעא הוא מביא ראיה לזה מדין קריאת הלל בליל פסחים בבהכ"ס, וזה לשונו: "ראיה מהלל בלילי פסחים שנתקן על הכוס ואומרין אותו בבי"ה משום פרסומי ניסא, כמ"ש בירושלמי בענין ברכה הסמוכה לחברתה, והרי אשר גאלנו שניא שאם שמעה בבי"ה יצא".

ומצאתי שני טעמים להבדל בין מנהג אמירת הלל, שלדעת הרמב"ם ומרן שו"ע אין מברכים עליה, ובין מנהג הדלקת נר חנוכה בבהכ"ס שכן מברכים עליה, גם לדעת הפוסקים הנ"ל, ואביאם בקצרה:

א) אמירת הלל עיקרה הוא מנהג, וע"ז אין שייך לומר "וציונו", דלא מצינו תקנה על זה, משא"כ נרות חנוכה שהדלקתם היא מצווה המחייבת בברכה, אלא שהוסיפו עליה מנהג לברך בבהכ"ס והשוו את ביהכ"ס לבית דירה. ויותר מזה: אם לא יברכו על נרות חנוכה של ביהכ"ס, לא יהא ניכר שהדליקו אותם לשם מצווה, אלא להרבות אורה, ויבואו להשתמש לאור זה ("חתם סופר", ח"ב, עמ' קעד).

ב) יש לחלק בין מנהג שהעם נהג מעצמו, כמו הלל או חיבוט ערבה, ובין מנהג שהנהיגו חכמי ישראל משום פרסומי ניסא, לפיכך שפיר אפשר לברך על מנהג זה בלשון "וציונו", והוא בכלל "ושמרת לעשות ככל אשר יורוך" ("יביע אומר" ח"ז, או"ח, סימן נז, אות ד). מכל מה שהבאנו נמצאנו למדים שטעמי הדלקת נר חנוכה בבהכ"ס בציבור בברכה נגזרים ונמשכים מעצם מצוות הדלקת נר חנוכה בביתו של כל אחד ואחד, ואין כאן עניין של העמידו חכמים דבריהם על ד"ת. ובסיכומו של כל הפרק נשארנו עדיין בשאלה הראשונה: היאך דוחה מצוות נר חנוכה (דרבנן) את מצוות הקידוש (דאורייתא)?

הר"ן והרשב"א (בחידושיהו) מיישבים את השאלה כך: מצוות נר חנוכה דוחה מצוות קידוש כשיש ריפתא (לחם), ואז הוא יכול לקדש אריפתא. אמנם מצווה מן המובחר לקדש על היין, אך במקרה דנן, שאי אפשר לקדש על היין בלי לדחות מצוות נר חנוכה שיש בה פרסומי ניסא, עדיף לקדש על הפת, ובכך לקיים את שתי המצוות, גם קידוש וגם נר חנוכה. תשובה זו מובאת גם ע"י בעל "הלכות גדולות" (הוצאת מכון ירושלים, תשנ"ב, עמ' קנז), וכך גם מביא הריטב"א בחידושיהו למסכת שבת. אלא שתשובה זו מעלה שאלה על ההווה אמינא של רבא. אם המדובר בדאיכא ריפתא ויכול לקיים את שתי המצוות, מה מקום יש לבעייתו של רבא, האם רק מפני מצווה מן המובחר של קידוש על היין וחביבות היין תידחה מצווה חשובה כפרסומי ניסא.

גם אם נעמיד את הסוגיה באופן אחר לגמרי ונאמר שרבא סבירא ליה שקידוש על היין הוא דרבנן (וכך אמנם דעתם של רוב הפוסקים: הרמב"ם פכ"ט מהלכות שבת ה"ו; ר"ת בתוס' נזיר ד ע"א; הרא"ש בתשובותיו, כלל יא, סימן ג; הסמ"ג, עשין כט; החינוך, מצוה לא; הרשב"א בתשובותיו, ח"ד, סימן רצה; המאירי, פסחים קו ע"א ועוד), ובעייתו של

רבה היא כשיש שתי מצוות דרבנן, נר חנוכה עדיף או קידוש עדיף. פתרנו אולי שאלת ההעדרה של נר חנוכה, אך נמצאנו בשאלה אחרת, המשתמעת מדברי הרדב"ז להלן. הרדב"ז בתשובותיו (ח"ה, אלף תקלד, קס) שואל על הרמב"ם שפסק כרבה בסוגייתנו (ראה: רמב"ם, זמנים, הלכות חנוכה, פ"ד, הי"ד): "וקשיא כיון שנה ביתו קודם לנר חנוכה פשיטא שקודמת לקידוש היום, שהרי נר חנוכה קודמת לקידוש".

שאלה זו ניתן לשאול גם על הסוגיה שלנו. אם באוקימתא הראשונה של רבה הוא מעמיד שנה ביתו עדיף על נר חנוכה, ובאוקימתא השלישית פושט שנה חנוכה עדיף על קידוש, האוקימתא האמצעית לכאורה מובנת מאליה ואין צריך להזכירה כלל, כי ברור שנה ביתו עדיף על קידוש. שאלה זו כוחה יפה גם לסברות האחרות בעניין הקידוש (דאורייתא גם ללא ריפתא, ודאורייתא בדאיכא ריפתא).

נוסיף גם אנחנו עוד שאלה לשאלות שהועלו, והיא מכוונת אל השיטה שקידוש הוא דאורייתא, ושנה חנוכה עדיף על קידוש גם כשאין ריפתא (שיטת תוס' ומאירי, עיין לעיל). לשיטה זו יקשה מדוע מזכיר רבה בבעייתו אפשרות שקידוש עדיף משום דתדיר, לכאורה כוחו יהיה יפה יותר אם יציג בבעייתו את השאלה אם נר חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא, או קידוש עדיף משום שהוא דאורייתא, ויפשוט שנה חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא אף שקידוש הוא דאורייתא. אשר על כן נבוא להציע, לעני"ד, דרך לימוד בסוגיה אשר תקהה את חודן של כל השאלות שנשאלו עד כה.

עיון מדוקדק בדברי רבה מעלה, שבחלק הראשון בדבריו, במה שפשוט לו, כאשר הוא מעמיד נר ביתו לעומת נר חנוכה או קידוש, אין הוא מציין שום רבותא שיש בנר חנוכה (פרסומי ניסא למשל) או בקידוש (דתדיר למשל), ופעמיים הוא חוזר ומדגיש רק את החשיבות הגדולה של נר ביתו "משום שלום ביתו". עובדה זו מלמדת שלעומת שלום ביתו של אדם אין חשיבות כלל לגודל ולחשיבות שיש למצווה העומדת כנגדה, גם אם היא מצווה חשובה כפרסומי ניסא או קידוש היום על היין שהוא מדאורייתא, וגם אם אין ריפתא לקדש עליו, שלום ביתו אינו מניח מקום לשיקול אחר והוא עדיף על שתי המצוות הנזכרות. במסכת שבת כה ע"ב מובא: "ותזנח משלום נפשו נשיתי טובה", מאי ותזנח משלום נפשו? אמר ר' אבהו: זו הדלקת נר בשבת, ומבאר רש"י שם: "שלא היה לו ממה להדליק, ובמקום שאין נר אין שלום שהולך ונכשל ואוכל באפילה".

והרמב"ם בסוף הלכות חנוכה (פ"ד הי"ד) פוסק: "היה לפניו נר ביתו ונר חנוכה, או נר ביתו וקידוש היום, נר ביתו קודם משום שלום ביתו, שהרי השם נמחק לעשות שלום בין איש לאשתו, גדול השלום, שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם, שנאמר: 'דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום' (משלי ג, יז)". דבר דומה מצינו בכה"ח, הלכות שבת, סימן רמב, אות ח, בשם "ספר חסידים", שמוטב שיאכל אדם ירק ופת חרבה ושלוה בה מלקיים עונג שבת מתוך ריב עם אשתו ובני ביתו, וזאת אף שלדעת חלק מן הראשונים עונג שבת הוא דאורייתא (ת' יונתן בן עוזיאל ל"יושמו בני ישראל"; רמב"ן לשם" כ ח; רשב"א בתשובותיו, ח"א, סימן קכז; ובחידושו ליבמות צג ע"א ועוד. וראה עוד בזה שו"ת "רב פעלים" להגאון הרי"ח צ"ל, ח"ג או"ח, סימן כב).

בחלק השני, באיבעיא אם נר חנוכה עדיף או קידוש עדיף, מבאר רבה את צדדי הבעיה: מחד גיסא פרסומי ניסא, ומאידך גיסא שאלת תדיר. שאלת הדאורייתא שבקידוש באה על תיקונה משום שניתן לקדש על הפת. ואשר לשאלה שהעלינו, אם יש פתרון של ריפתא מה מקום יש לבעייתו של רבה, חייבים לאקדומי מילתא: ראשית, לא כל הפוסקים מסכימים לדעה שמקדשים אריפתא. ר"ת חולק על הדעה הזו וסבירא ליה שאין לקדש אריפתא כלל, והוא מבאר את מה שמובא בפסחים קו ע"ב, שרב זימנין

דחביבה עליה ריפתא מקדש אריפתא, באופן אחר ממה שביארו הפוסקים שסוברים שאפשר לקדש אריפתא (עיין בתוסי' פסחים קו ע"ב, ד"ה מקדש אריפתא). אמנם לא נפסק להלכה כר"ת, כי רוב הפוסקים סבירא להו שניתן לקדש אריפתא (הרמב"ם, פכ"ט מהלכות שבת, הלכה ט; רש"י פסחים קיד ע"א; רשב"ם פסחים קו ע"ב; הרא"ש, שם, סימן יז; הטור והשו"ע, או"ח, סימן ערב, סעיף ט; ועוד), אך ראשית ברכת הקידוש היא דווקא על היין.

וכך מוסבר ב"ספר החינוך", מצווה לא, בעניין הקידוש: "וע"כ נתחייבנו לעשות המעשה עם היין, לפי שטבע האדם להתעורר בו הרבה שהוא מעורר ומשמח, וכבר אמרתי לך, כי לפי התעוררות האדם ומעשהו יתפעל אל הדברים לעולם. ומזה השורש אמרו בגמרא וז"ל שאם הפת חביב על האדם יותר שיקדש על הפת כי אז מתעורר טבעו אל מה שהוא תאב", ובהמשך: "וא"צ לתת טעם על חייבם אותנו שיהיה בכוס רביעית, דפחות מזה השיעור, אין ראוי ולא יתעורר לב האדם עליו ואשר חייבנו בהדחת הכוס ושלא לטעום עד שיקדש, ושיקדש במקום סעודה, כ"ז ענפי שורש התעוררות שאמרת". מדברים אלו עולה, שניתן אמנם לקדש על הפת, אך ההתעוררות הגדולה שמושגת במצווה הזו ביין בריבוי הלכותיו (באיזה יין מקדשים, דיני הכוס וכו') נותנת עדיפות גדולה ליין. וראה עוד כמה מתלבט מרן ב"י בשאלה זו של מי שחביבה עליו הפת. בסימן ערב הוא מביא את דעת הגהות מיימוניות, בעניין מקדשין על הפת בשאין לו יין, ומסיף מרן ב"י: "וכן ראיתי נוהגין דאפילו מי שאינו שותה יין מחזר אחר יין לקידוש, ואהיהא דזימנין דחביבא ליה ריפתא מקדש אריפתא איכא למידק דמשמע שאע"פ שיש לו יין, היא כדברי הרמב"ם, דאי בשאין לו יין אפילו לא חביבה ליה ריפתא נמי א"א לו לקדש אלא על הפת, וא"כ סתם בני אדם שמתאווים יותר למאכל מלמשתה היה להם לקדש על הפת ולא על היין דמצוה להקדים החביב. ושמא י"ל שאע"פ שאם רצה להקדים החביב ולקדש על הפת הרשות בידו, מ"מ כשאינו מקדים החביב ומקדש על היין כיוון דמצוה מדברי סופרים לקדש על היין ש"ד". וראה עוד בהגהה בשולחן ערוך או"ח, סימן ערב, ס"ט, שאם יש יין בעיר לא יקדש על הפת, והמג"א שם, סק"ח, מבאר דרמ"א חשש לדברי ר"ת דאין מקדשין אריפתא.

והנה מובא בשו"ע, סימן רעא, ס"ג, במי שאין ידו משגת לקנות יין לקידוש ולהכין צורכי סעודה לכבוד הלילה ולכבוד היום, ולקידוש היום, מוטב שיקנה יין לקידוש הלילה משיכין צורכי הסעודה, או משיקנה יין לצורך היום. ומביא המג"א שם, אות ג, דדווקא ביש לו פת לצורך הלילה ולצורך היום, אבל כשאין לו פת מוטב שיקנה לו פת ויקדש עליה, דהא חייב לאכול פת בלילה וכן למחר ביום השבת (וכך הסכימו האחרונים). מזה יוצא, שגם כשיש לו פת בלילה ויכול לקדש עליה, דוחה קידוש דיין עונג שבת שהוא מצווה מדברי קבלה דכתיב "וקראת לשבת ענג" (יש' נח יג), ומבאר הטעם ב"משנה ברורה" (שם, אות ז), משום דעיקר הקידוש הוא מן התורה ולכן גם יין שלו קודם. כל זה אמרנו אף לדעה שקידוש על היין הוא דרבנן. ברור הוא שלא להסוברים שקידוש על היין הוא דאורייתא, הרי האמירה של הקידוש והיין של הקידוש מצווה חדא הם, וכל שינוי בהם פוגם במצווה דאורייתא. נכון שיש כאן ריפתא, ושאלת קיום מצוות הקידוש באה על פתרונה, אך הוא פתרון לשעת הדחק.

ונדייק עוד, הקידוש הוא מצווה, התדיר הוא מעלתה וחשיבותה של המצווה (ראה בסוגיה על תדיר ושאינו תדיר בזבחים פט ע"א – צא ע"א). ביחס לקידוש על היין, קידוש על הפת הוא אינו תדיר ולכן נפגמות מעלתה וחשיבותה של המצווה של קידוש על היין שהיא דאורייתא. בקידוש על היין יש חשיבות של מצווה תדירה שבאה בכל שבוע

ושבוע להזכיר לנו את בריאת העולם ויציאת מצרים. (ראה הרמב"ם, הלכות שבת, פכ"ט, ה"א; הטור, או"ח, סימן רעא; החינוך, מצוה לא). ויש חשיבות גדולה לעשותה בשלמותה וכהלכתה ובהידורה.

ונביא כאן מדברי רבותינו על מעלת קידוש על היין: "הזהיר בקידוש היום זוכה וממלא גרבי יין" (שבת כג ע"ב); "א"ר זכאי: מימי לא ביטלתי קידוש היום. אמא זקנה היתה לי, פעם אחת מכרה כפה שבראשה והביאה לי קידוש היום. תנא: כשמתה הניחה לו ג' מאות גרבי יין. כשמת הוא הניח לבניו שלושת אלפים גרבי יין" (מגילה כז כ"ב). ובכן, בקידוש ביין עסקינו. נכון, אם היין מזיק לו, או שאין יין מצוי, אז אפשר בריפתא. וכעין זה מצינו בשו"ע (או"ח, סימן רפח, סעיף א), שם פוסק מרן, שאסור להתענות בשבת וכו', ובסעיף ב מובא, שאדם שמזיקה לו האכילה, ועונג לו אם לא יאכל, יכול לא לאכול. ובהגהה שם מובא בשם ה"אגור" ו"שבלי הלקט", שאם יש לו עונג בבכייה, יכול לבכות בשבת, והט"ז שם (אות ב) מביא דאיתא באגדה שמצאו תלמידיו של ר' עקיבא שהיה בוכה בשבת ואמר עונג יש לי, עיי"ש. והנה למרות החשיבות שיש בקידוש על היין דווקא, פשוט רבא שנה חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא, שהרי אמרו על נרות חנוכה שאפילו עני המתפרנס מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולקוח שמן להדליק (רמב"ם, הלכות חנוכה, פ"ד, ה"ב; טור, שו"ע או"ח, סימן תרעא, א).

בדרך ניתוח זו של הסוגיה נפתרת גם שאלת הייתור, לכאורה, של המקרה האמצעי של נר ביתו וקידוש. אם בעניין של נר ביתו וקידוש מעמידה הגמרא מציאות דומה לזו המועמדת באיבעיא של נר חנוכה וקידוש, כלומר שבשני המקרים מדובר בדאיכא ריפתא, המקרה האמצעי נראה לכאורה יתר, כי הוא ברור ממה שפשוט רבא במקרה הראשון שנה ביתו עדיף על נר חנוכה, וממה שפשוט במקרה האחרון שנה חנוכה עדיף על קידוש. אבל אם כפי שניתחנו את הסוגיה, במקרה השני, בנר ביתו וקידוש היום, מדבר רבא גם במקרה שאין לו פת לקידוש, ואי אפשר לקיים קידוש כלל, ובמקרה האחרון מדובר כשיש לו פת, והבעיה היא בעיית פרסומי ניסא לעומת חשיבות קידוש על היין דתדיר, הרי אין אפשרות כלל ללמוד מן המקרה הראשון של נר ביתו ונר חנוכה, ומן המקרה האחרון של נר חנוכה וקידוש, על המקרה האמצעי של נר ביתו וקידוש, ומקרה זה במקומו עומד.